

ВПЛИВ ПОШИРЕННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЯКІСТЬ ТРУДОВОГО ЖИТТЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

©2021 РЯБОКОНЬ І. О.

УДК 005.642.5:37.018.43]:[616.98-036.21:578.834

JEL: I28; I29

Рябокони І. О. Вплив поширення дистанційних форм навчання в період пандемії COVID-19 на якість трудового життя науково-педагогічних працівників

Метою статті є виявлення впливу дистанційних форм навчання в період пандемії COVID-19 на якість трудового життя науково-педагогічних працівників. У статті досліджено зміни норм часу на виконання окремих видів робіт викладачів у змішаному та дистанційному режимах порівняно з нормами часу в традиційному (аудиторному) режимі навчання. Проведено опитування науково-педагогічних працівників щодо емпіричного виміру зміни витрат часу на виконання видів робіт у пандемічний період. Аналіз результатів дослідження засвідчив, що норми часу на виконання окремих видів робіт науково-педагогічними працівниками за умов дистанційної форми навчання потребують збільшення з урахуванням особливостей та умов праці. Виявлено додаткові види робіт науково-педагогічних працівників, що з'явилися внаслідок запровадження змішаної форми навчання, пов'язані переважно із організацією різних форм навчання в дистанційному режимі. Спираючись на результати дослідження, сформульовано висновки про вплив пандемії на якість трудового життя науково-педагогічних працівників і визначено основні шляхи її підвищення. Визначено потребу в суттєво нових формах організації праці в умовах віддаленого формату навчання. Окреслено нові виклики, що можуть призвести до професійного вигорання та стресу науково-педагогічних працівників за умов відсутності вчасної корекції норм часу. Обґрунтовано, що приведення норм часу у відповідність до нових реалій періоду пандемії шляхом раціонального використання робочого часу покращить умови праці науково-педагогічних працівників, а відповідно, і якість їх трудового життя.

Ключові слова: пандемія, COVID-19, дистанційне навчання, якість трудового життя науково-педагогічних працівників, організація праці, норми часу.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-9-28-33>

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 16.

Рябокони Іван Олександрович – старший викладач кафедри соціоекономіки та управління персоналом, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: ivan.ryabokon@kneu.edu.ua

UDC 005.642.5:37.018.43]:[616.98-036.21:578.834

JEL: I28; I29

Riabokon I. O. Impact of the Spread of Remote Learning During the COVID-19 Pandemic on the Quality of Labor Life of Scientific-Pedagogical Employees

The article is aimed at identifying the impact of remote learning during the COVID-19 pandemic on the quality of labor life of scientific-pedagogical employees. The article examines changes in the norms of working time for certain types of labor of teachers in both the mixed and remote modes compared to the norms of working time in the traditional (classroom) mode of teaching. A survey of scientific-pedagogical staff on the empirical dimension of the change in the time spent on the implementation of types of work in the pandemic period was carried out. The analysis of the study findings showed that the norms of working time for certain types of labor performed by scientific-pedagogical employees under the conditions of remote learning need to be increased taking into account the working peculiarities and conditions. Additional types of labor of scientific-pedagogical employees, which appeared as a result of the introduction of mixed form of training, are identified, these are associated mainly with the organization of various forms of remote learning. Based on the results of the research, the conclusions about the impact of the pandemic on the quality of labor life of scientific-pedagogical employees are formulated and the main ways to increase this quality are determined. The need for significantly new forms of labor organization in the conditions of a remote format of training is determined. New challenges that can lead to professional burnout and stress of scientific-pedagogical staff in the absence of timely correction of working time standards are outlined. It is substantiated that bringing the norms of working time in line with the new realities of the pandemic period through the rational use of working time will improve the working conditions of scientific-pedagogical employees, and, accordingly, the quality of their labor life.

Keywords: pandemic, COVID-19, remote learning, quality of labor life of scientific-pedagogical employees, labor organization, norms of working time.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 16.

Riabokon Ivan O. – Senior Lecturer of the Department of Socio-Economics and Personnel Management, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: ivan.ryabokon@kneu.edu.ua

Уже більше року триває пандемічний період, завершення якого – справа не найближчого часу. За оцінками епідеміологів, спалахи пандемії будуть продовжуватися як мінімум 2–3 роки, а її наслідки будуть даватися взнаки ще не одне десятиліття, тобто навіть за найбільш сприятливих умов повернення до реалій допандемічного періоду вже не буде. В умовах нових соціально-економічних викликів і реалій, що є наслідками пандемії COVID-19, відбулося значне поширення різних видів дистанцій-

ного навчання, яке в окремі періоди ставало домінуючою формою і має всі перспективи для розвитку та поширення в подальшій практиці. Дистанційна форма навчання все більше перетворюється із допоміжною формою навчання на основну. У зв'язку із поширенням коронавірусу COVID-19 цифровізація освітнього процесу мала суперечливі результати.

Зміни в трудовій діяльності викладачів не могли не позначитися на стані якості їх трудового життя, що зумовлює необхідність дослідження впливу

цих змін на якість трудового життя науково-педагогічних працівників з урахуванням переваг і недоліків дистанційної роботи. Крім того, віддалений формат може потребувати суттєво інших форм організації праці, тобто з'являються нові затрати праці та види робіт, які не реалізовувалися в традиційному (аудиторному) режимі. За нашою гіпотезою, змішана форма організації навчального процесу, що є інтеграцією традиційної та дистанційної форм, з використанням Інтернет-технологій збережеться і в подальшому. Таким чином, виникає необхідність орієнтуватися на умови, що будуть постійно відтворюватися. Тому наші пропозиції щодо підвищення якості трудового життя охоплюють як проблеми, що накопичилися раніше, так і ті, що породжені пандемією та вивчені на даному етапі недостатньо.

Мета статті полягає у визначенні впливу поширення дистанційних форм навчання в період пандемії COVID-19 на якість життя науково-педагогічних працівників.

Згідно зі «Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки», розробленою Міністерством освіти і науки України [5], одним із поставлених завдань формування системи вищої освіти є цифровізація всіх освітніх процесів. Так, у Стратегії говориться про необхідність формування цифрового навчального середовища, причому зазначається, що у формах навчання переважатимуть змішані, із широким застосуванням цифрових технологій.

Дослідженню проблем вищої освіти в умовах пандемії в цілому та дистанційним формам навчання, його організаційно-технічному забезпеченню та впливу на якість трудового життя викладачів у період пандемії коронавірусу COVID-19 зокрема присвячено не дуже велику кількість наукових праць та аналітичних звітів.

Науковці визнають, що оцифрування (диджиталізація) відіграє важливу роль у всіх сферах суспільства, але в освіті особливо, тому що це дає можливість поліпшити навчання впродовж життя, зробити навчання гнучким, розвивати цифрові навички та компетентності, удосконалювати аналіз даних, освітні дослідження та прогнозування, усунути регуляторні перешкоди щодо надання відкритої та цифрової освіти [6, с. 63–64]. Беручи до уваги, що на сучасному етапі дистанційні форми навчання є домінуючими в закладах вищої освіти, необхідно зазначити, що вони використовувалися університетами різних країн світу ще в допандемійний період, що зазначалося у працях багатьох зарубіжних дослідників [8; 9; 13–16].

У низці вітчизняних закладів вищої освіти також ще до пандемії COVID-19 діяли деякі форми дистанційного навчання, зокрема на базі програмного забезпечення Moodle та Web-CT, що застосовувалися переважно для виконання завдань і проходження тестування, участі у вебінарах тощо [7].

На даному етапі для переважної більшості вітчизняних ЗВО перехід у найкоротші терміни на повне дистанційне навчання став можливий завдяки використанню системи дистанційного навчання Moodle.

Автори наукових публікацій з великою вірогідністю припускають, що цифровізація вищої освіти залишиться як форма навчання і після закінчення пандемії COVID 19, але у форматі змішаного (традиційного/дистанційного) навчання. Так, М. Osman обґрунтовує раціональність інтеграції традиційної та дистанційної форми навчання після пандемії [15]. Н. Pham і Т.-Т.-Н. Но також розглядають використання цифрових технологій у вищій освіті та необхідність соціальної мобілізації для просування змішаного (дистанційного/традиційного) навчання [12].

Серед важливих проблем на сучасному етапі, порівняно з доепідеміологічним періодом, спостерігаються такі негативні явища, як скорочення академічної мобільності, ослаблення партнерства, скорочення науково-дослідних проєктів і кількості абітурієнтів [11].

Науковці називають недофінансування університетів головною причиною обмеження наукових досліджень і академічної мобільності. Такі тенденції можуть мати негативні наслідки для якості трудового життя науково-педагогічних працівників [3; 10].

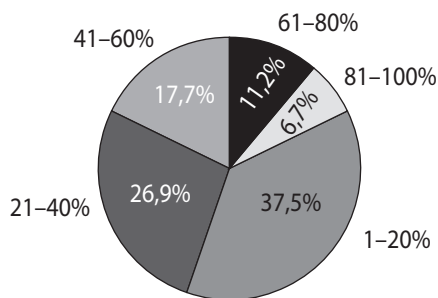
В академічних дослідженнях пропонується здійснювати не формальний перехід на дистанційні цифрові технології, а реальний технологічний поворот (використання ресурсів інтерактивності та мультимодальності віртуальної реальності [4, с. 189].

За результатами опитування експертів щодо специфіки функціонування закладів вищої освіти в період пандемії COVID-19, пріоритетною проблемою на сучасному етапі стали недоліки в технічному оснащенні навчального процесу. Названо також такі негативні явища, як великий обсяг електронної документації, що вимагає додаткового часу і ресурсів та складність у реалізації деяких аспектів навчання (наприклад, об'єктивного поточного контролю), що є особливостями дистанційного навчання [2].

За даними досліджень дистанційної форми навчання, відбулося збільшення навчального навантаження та звітності, водночас зниження живого, безпосереднього спілкування, втрата зворотного зв'язку та емоційного контакту зі студентами тощо [1, с. 111].

Отже, тема прогресуючого домінування впливу дистанційних форм навчання у закладах вищої освіти на освітній процес, зокрема на якість трудового життя науково-педагогічних працівників, потребує вивчення й аналізу. Дослідження, проведене автором за допомогою соціологічного опитування науково-педагогічних працівників вітчизняних закладів вищої освіти, показало значне збільшення витрат часу на освітній процес, зокрема на такі види роботи, як

підготовка до проведення лекційних занять; підготовка до проведення семінарських, практичних (контактних) занять; підготовка до проведення занять у онлайн-режимі тощо. Було опитано 44 науково-педагогічних працівника. Так, час на підготовку до проведення лекційних занять тією чи іншою мірою збільшився в усіх опитаних викладачів (рис. 1). Більш, ніж третина опитаних вказали, що їм необхідно для виконання цього виду робіт на 1–20% більше часу, ніж вони витрачали за традиційної форми навчання.

Рис. 1. Збільшення витрат часу на освітній процес, зокрема на такі види роботи, як підготовка до проведення лекційних занять

Результати проведеного дослідження наведено в табл. 1.

З результатами дослідження всі запропоновані в анкеті види робіт науково-педагогічних працівників за дистанційної форми навчання потребують збільшення часу на їх виконання. За таких умов викладач змушений працювати з великим навантаженням, тобто, як наслідок, можуть виникати такі негативні психологічні стани, як стрес і професійне вигорання. Щоб уникнути подібних негативних станів, на нашу думку, необхідно привести у відповідність до нових умов норми часу на виконання. Зокрема, для підготовки до проведення лекційних занять необхідно підвищити норми часу на 6% (враховуючи середнє зважене значення відповідей викладачів, які зазначили, що даний вид роботи потребує більше часу). Крім того, віддалений формат потребує суттєво іншої організації праці, тобто з'являються нові затрати праці та види робіт, які не реалізовувалися в традиційному режимі. Приведення норм часу у відповідність до нових реалій постпандемічного періоду шляхом раціонального використання робочого часу покращить умови праці науково-педагогічних працівників, а відповідно, і якість їх трудового життя. Натомість відсутність вчасної корекції норм часу викладачів може призвести до їх професійного вигорання та стресу.

Також респондентам було запропоновано вказати додаткові види робіт, які з'явилися внаслідок впровадження змішаної (традиційної/дистанційної) форми навчання (табл. 2).

Як показало дослідження, для науково-педагогічних працівників в онлайн-режимі суттєво збільшилося навчальне навантаження та з'явилися додаткові види робіт, пов'язані переважно із організацією різних форм навчання в дистанційному режимі, зокрема дистанційних курсів, завдань, конференцій тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, аналіз результатів проведеного опитування науково-педагогічних працівників ЗВО виявив вплив дистанційних форм на якість трудового життя респондентів у період пандемії COVID-19, що полягає у збільшенні навчального навантаження за широким спектром робіт. Час на виконання викладачами видів робіт у змішаному та дистанційному режимах порівняно з нормами часу в традиційному (аудиторному) режимі навчання суттєво збільшився. Також виявлено додаткові види робіт науково-педагогічних працівників, що з'явилися внаслідок упровадження змішаної форми навчання.

Таким чином, для забезпечення гідної якості трудового життя науково-педагогічних працівників норми часу на виконання ними робіт за умов дистанційної форми навчання потребують збільшення. Спираючись на результати дослідження, сформульовано висновки про вплив пандемії на якість трудового життя науково-педагогічних працівників та визначено основні заходи щодо її підвищення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. «Черный лебедь в белой маске»: аналитический доклад НИУ ВШЭ к годовщине пандемии COVID-19 / под ред. С. М. Плаксина, А. Б. Жулина, С. А. Фаризовой. М. : Издательский дом Высшей школы экономики, 2021. 336 с. URL: <https://www.hse.ru/mirror/pubs/share/456528716.pdf>
2. Уроки «стресс-теста»: вузы в условиях пандемии и после нее : аналитический доклад / Минобрнауки России. Июнь 2020 г. 52 с. URL: https://www.hse.ru/data/2020/07/06/1595281277/003_Доклад.pdf
3. Плетнева Ю. Э., Очирова Г. Н. Влияние пандемии COVID-19 на положение иностранных студентов в России. *Научное обозрение. Серия 1 «Экономика и право»*. 2020. № 3. С. 147–155. DOI: 10.26653/2076-4650-2020-3-13
4. Радина Н. К., Балакина Ю. В. Вызовы образованию в условиях пандемии: обзор исследований. *Вопросы образования*. 2021. № 1. С. 178–194. DOI: <https://doi.org/10.17323/1814-9545-2021-1-178-194>
5. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020. 71 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
6. Утюж І. Г. Національна стратегія розвитку вищої освіти України // Матеріали X Міжнародної наукової конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: технології миротворення»

Зміна фактичних витрат часу на освітній процес в умовах змішаного/онлайн-режиму

Якою мірою змінилися фактичні витрати часу на виконання Вами таких видів робіт у змішаному/онлайн-режимі?											
Інтервальні значення зміни норм часу	Витрати часу збільшилися на:					Без змін 0%	Витрати часу зменшилися на:				
	1-20%	21-40%	41-60%	61-80%	81-100%		1-20%	21-40%	41-60%	61-80%	81-100%
Назва виду роботи	Відсоток відповідей (%)										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Підготовка до проведення лекційних занять	37,5	26,9	17,7	11,2	6,7						
2. Підготовка до проведення семінарських, практичних (контактних) занять	31,9	20,1	13,7	11,3	10,4						12,6
3. Підготовка до проведення занять у онлайн-режимі	12,9	30,2	21,8	15,1	10,6						9,4
4. Перевірка та приймання індивідуальних самостійних робіт	13,4	26,1	24,8		9,4	11,3				8,6	6,4
5. Керівництво, перевірка та захист індивідуальних завдань, передбачених навчальним планом (курсівих проєктів)	20,1	37,9		15,7	14,1				12,2		
6. Перевірка контрольної (модульної) роботи, що виконуються під час аудиторних занять та в системі дистанційного навчання Moodle	15,1	38,9			13,7	10,6		11,3		10,4	
7. Перевірка результатів виконання завдань до занять у дистанційному режимі, передбачених робочою програмою навчальної дисципліни	34,5	17,2	12	11,4	12,8	17,2				12,1	
8. Проведення консультацій з навчальних дисциплін протягом семестру		36,2	22		17,3	14,3			10,2	...	
9. Проведення екзаменаційних консультацій	20,1	37,9			15,7		12,2		14,1		
10. Керівництво практикою (виробничою, технологічною, педагогічною, соціально-психологічною, навчальною, переддипломною, науково-дослідною)	35,3	23,1	17,1		14,3				10,2		
11. Проведення підсумкового контролю (залік, дистанційний екзамен, екзамен)	28,1	14,8		12,3	13,4			13,4	9,6		
12. Керівництво, консультування, рецензування випускних кваліфікаційних робіт (бакалавра, магістра)	38,1	11,8		11,3	14,4		11,4				6,6
13. Розроблення методичних матеріалів до проведення семінарських, практичних, лабораторних занять, занять у дистанційному режимі, виконання контрольних робіт і самостійної роботи студентів	16,1	33,3		13,6	13,7	12,8					10,5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
14. Складання екзаменаційних білетів, що містять завдання та розв'язок, у додатку до комплексу білетів	25,1	32,3		17,1	15,3	10,2					
15. Розроблення дистанційних курсів для підтримки навчального процесу на денній і заочній формах навчання		24,3	27,1	12,8	11,7	13,6					10,5

Таблиця 2

Додаткові види робіт науково-педагогічних працівників, що з'явилися внаслідок впровадження змішаної (традиційної/дистанційної) форми навчання

Питання	Назва виду роботи	Відсоток відповідей (%)
Які додаткові види робіт з'явилися?	Розробка завдань для виконання студентами в онлайн-режимі	24,8
	Підключення студентів до дистанційних курсів	17,5
	Організація перездач в онлайн-режимі	22,4
	Внесення до електронних журналів результатів поточної успішності студентів заочної форми навчання та екзаменів	13,4
	Підтримання навчальних комунікацій зі студентами в телефонному режимі (електронна пошта, онлайн-конференції)	15,4
	(Ваш варіант); трансформація навчальних курсів для кращого сприйняття у дистанційному режимі	6,5

- (м. Запоріжжя, 21 лютого 2020 р.). Запоріжжя : КСК-Альянс, 2020. С. 63–65. URL: <http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/12115/1/tezy%20znu.pdf>
- Ушкаленко І. М., Зелінська Ю. В. Дистанційна форма навчання у вищих навчальних закладах України та інших країн світу. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/63.pdf
  - Bao W. COVID-19 and Online Teaching in Higher Education: A Case Study of Peking University. *Human Behavior and Emerging Technologies*. 2020. Vol. 2. No. 2. P. 113–115. DOI: <https://doi.org/10.1002/hbe2.191>
  - Mishra L., Gupta T., Shree A. Online Teaching-Learning in Higher Education during Lockdown Period of COVID-19 Pandemic. *International Journal of Educational Research Open*. 2020. Vol. 1. Art. 100012. DOI: 10.1016/j.ijedro.2020.100012
  - Masri El A., Sabzalieva E. Dealing with Disruption, Rethinking Recovery: Policy Responses to the COVID-19 Pandemic in Higher Education. *Policy Design and Practice*. 2020. Vol. 3. Is. 3. P. 312–333. DOI: <https://doi.org/10.1080/25741292.2020.1813359>
  - Global Survey on the impact of COVID-19 on Higher Education. URL: <https://iau-aiu.net/Covid-19-Higher-Education-challenges-and-responses>
  - Pham H.-H., Ho T.-T.-H. Toward a 'New Normal' with e-Learning in Vietnamese Higher Education during the Post COVID-19 Pandemic. *Higher Education Research & Development*. 2020. Vol. 39. Is. 7. P. 1327–1331. DOI: <https://doi.org/10.1080/07294360.2020.1823945>
  - Kerres M. Against All Odds: Education in Germany Coping with COVID-19. *Postdigital Science and Education*. 2020. No 2. P. 690–694. DOI: 10.1007/s42438-020-00130-7
  - Zerbino N. How the COVID-19 pandemic has impacted higher education. 16.05.2021. URL: <https://www.brookings.edu/events/how-higher-education-has-been-impacted-by-the-covid-19-pandemic/>
  - Osman M. E. T. Global Impact of COVID-19 on Education Systems: The Emergency Remote Teaching at Sultan Qaboos University. *Journal of Education for Teaching*. 2020. Vol. 46. Is. 4. P. 463–471. DOI: <https://doi.org/10.1080/02607476.2020.1802583>
  - Özkaral T., Bozyiğit R. Social Studies and Geography Teacher Candidates' Views on Coronavirus (COVID-19) and Online Education Process. *Review of International Geographical Education Online*. 2020. Vol. 10. No 3. P. 467–484. DOI: 10.33403/rigeo.756757
- Науковий керівник – Щетініна Л. В.**, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

REFERENCES

- Bao, W. "COVID-19 and Online Teaching in Higher Education: A Case Study of Peking University". *Human Behavior and Emerging Technologies*, vol. 2, no. 2 (2020): 113-115. DOI: <https://doi.org/10.1002/hbe2.191>

- “«Chernyy lebed v beloy maske»: analiticheskiy doklad NIU VShE k godovshchine pandemii COVID-19” [“Black Swan in a White Mask”: An Analytical Report by the Higher School of Economics on the Anniversary of the COVID-19 Pandemic]. Moscow : Izdatelskiy dom Vyshey shkoly ekonomiki, 2021. <https://www.hse.ru/mirror/pubs/share/456528716.pdf>
- “Global Survey on the impact of COVID-19 on Higher Education”. <https://iau-aiu.net/Covid-19-Higher-Education-challenges-and-responses>
- Kerres, M. “Against All Odds: Education in Germany Coping with COVID-19”. *Postdigital Science and Education*, no. 2 (2020): 690-694. DOI: 10.1007/s42438-020-00130-7
- Masri El, A., and Sabzalieva, E. “Dealing with Disruption, Rethinking Recovery: Policy Responses to the COVID-19 Pandemic in Higher Education”. *Policy Design and Practice*, vol. 3, no. 3 (2020): 312-333. DOI: <https://doi.org/10.1080/25741292.2020.1813359>
- Mishra, L., Gupta, T., and Shree, A. “Online Teaching-Learning in Higher Education during Lockdown Period of COVID-19 Pandemic”. *International Journal of Educational Research Open*, art. 100012, vol. 1 (2020). DOI: 10.1016/j.ijedro.2020.100012
- Osman, M. E. T. “Global Impact of COVID-19 on Education Systems: The Emergency Remote Teaching at Sultan Qaboos University”. *Journal of Education for Teaching*, vol. 46, no. 4 (2020): 463-471. DOI: <https://doi.org/10.1080/02607476.2020.1802583>
- Özkaral, T., and Bozyiğit, R. “Social Studies and Geography Teacher Candidates' Views on Coronavirus (COVID-19) and Online Education Process”. *Review of International Geographical Education Online*, vol. 10, no. 3 (2020): 467-484. DOI: 10.33403/rigeo.756757
- Pham, H.-H., and Ho, T.-T.-H. “Toward a 'New Normal' with e-Learning in Vietnamese Higher Education during the Post COVID-19 Pandemic”. *Higher Education Research & Development*, vol. 39, no. 7 (2020): 1327-1331. DOI: <https://doi.org/10.1080/07294360.2020.1823945>
- Pletneva, Yu. E., and Ochirova, G. N. “Vliyaniye pandemii COVID-19 na polozheniye inostrannykh studentov v Rossii” [The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Status of Foreign Students in Russia]. *Nauchnoye obozreniye. Seriya 1 «Ekonomika i pravo»*, no. 3 (2020): 147-155. DOI: 10.26653/2076-4650-2020-3-13
- Radina, N. K., and Balakina, Yu. V. “Vyzovy obrazovaniyu v usloviyakh pandemii: obzor issledovaniy” [Challenges for Education during the Pandemic: An Overview of Literature]. *Voprosy obrazovaniya*, no. 1 (2021): 178-194. DOI: <https://doi.org/10.17323/1814-9545-2021-1-178-194>
- “Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021-2031 roky” [Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2021-2031]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Kyiv, 2020. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
- “Uroki «stress-testa»: vuzy v usloviyakh pandemii i posle neye : analiticheskiy doklad” [Lessons from the “Stress Test”: Universities in a Pandemic and after It: An Analytical Report]. *Minobrnauki Rossii*. June 2020. https://www.hse.ru/data/2020/07/06/1595281277/003_Doklad.pdf
- Ushkalenko, I. M., and Zelinska, Yu. V. “Dystantsiina forma navchannia u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy ta inshykh krain svitu” [Distance Learning in Higher Educational Institutions of Ukraine and other Countries of the World]. *Efektivna ekonomika*, no. 4 (2018). http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/63.pdf
- Utiuzh, I. H. “Natsionalna stratehiia rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy” [National Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine]. *Sotsialne prohnozuvannia ta proektuvannia maibutnyoho krainy: tekhnolohii myrotvorennia*. 2020. <http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/12115/1/tezy%20znu.pdf>
- Zerbino, N. “How the COVID-19 pandemic has impacted higher education”. May 16, 2021. <https://www.brookings.edu/events/how-higher-education-has-been-impacted-by-the-covid-19-pandemic/>